

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВІСНИК
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірник
наукових праць

2008
№30

Збірник друкується за рішенням вченої ради Одеського державного економічного університету (протокол № 5 від 25.02.2008р.).

Зареєстрований Вищою атестаційною комісією України як фахове економічне видання (Бюлетень ВАК України, 1999 р., № 6) та Державним комітетом інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України (свідоцтво серії КВ № 6448 від 21.08.2002 р.).

Редакційна колегія:

науковий керівник, головний редактор – д.е.н., професор Зверяков М.І.
заступник головного редактора,
відповідальний редактор – д.е.н., професор Ковальов А.І.

Члени редколегії:

д.е.н., проф. Буркинський Б.В.,	д.е.н., проф. Валуев Б. І.,
д.е.н., проф. Гречановська І.Г.,	д.е.н., проф. Діордіца С.Г.,
д.е.н., проф. Кучеренко В.Р.,	д.е.н., проф. Козак Ю.Г.,
д.е.н., проф. Осипов В.І.,	д.е.н., проф. Редькін О.С.,
д.е.н., проф. Семенов В.Ф.,	д.е.н., проф. Харічков С.К.,
д.е.н., проф. Чернявський О.П.,	к.е.н., проф. Підгорний А.З.,
к.е.н., проф. Козлова Г.М.,	к.е.н., доц. Кузнєцова Л.В.,
к.е.н., доц. Жданова Л.Л.,	к.е.н., доц. Никифоренко В.Г.,
к.е.н., доц. Пронін О.І.	

У збірнику висвітлені загальнонаукові підходи до управління структурами промислово-фінансової інтеграції. Авторами розглядаються можливості підвищення ефективності господарювання, формування стратегії удосконалення практики діяльності вітчизняних підприємств. Досліджується стратегічний підхід до підбору сучасних управлінських кадрів з метою розвитку трудового потенціалу регіону. Систематизовано чинники інвестиційної привабливості для подальшого прибуткового функціонування господарських систем різних рівнів.

У збірнику розміщено статті наших колег – економістів з різних наукових, освітянських закладів України, Болгарії, Німеччини та Польщі.

Погляди авторів щодо окремих положень статей можуть не співпадати з поглядами редакційної колегії.

Статті надруковано українською, російською та англійською мовами.

14. Волкова С.Ф. ОЦІНКА ВАРТОСТІ БІЗНЕСУ І УПРАВЛІННЯ КОМПАНІЄЮ.....	84
15. Гавриленко Н.В. РОЛЬ ПОДАТКОВИХ СТИМУЛІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	91
16. Галасюк С.С. РОЗВИТОК МАЛИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ.....	97
17. Герасименко В.Г., Нездоймінов С.Г. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	102
18. Гончарова Н.О. ОПЕРАТИВНИЙ ОБЛІК – ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ І РОЗВИТКУ.....	110
19. Гудзь Т.П. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ РІВНОВАГОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	117
20. Гузанова А.Т. ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	127
21. Завірюха А.В., Решетнікова О.О. САМООЦІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ РІВНЯ СВОЇХ ДОХОДІВ У 2006 РОЦІ.....	133
22. Задорожний В.Г., Кіров І.М., Клименко І.П. ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІН У ВИЗНАЧЕННІ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ТА ТЕПЛОВОЇ ЕНЕРГІЇ.....	139
23. Заїнчковський Б.Б. ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ІНЕРЦІЇ ДОБУРЖУАЗНОГО МИСЛЕННЯ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	146
24. Залюбінська Л.М., Петрова О.Є. ДОСЛІДЖЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ХЕДЖУВАННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ УКРАЇНСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....	153
25. Карпенко Л.М. ОСОБЛИВОСТІ СТАТИСТИЧНОЇ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	159
26. Kisiel R., Lizinska W., Zrobek-Rozanska A. FOREIGN INVESTORS AND SPECIAL ECONOMIC ZONE AS A FACTOR OF LOCALISATION.....	168
27. Клевцевич Н.А. ПАРТНЕРСТВО БІЗНЕСУ ТА ДЕРЖАВИ ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЖКГ.....	173
28. Князева О.А. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ В ПЕРІОД ПОБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	179

РОЛЬ ПОДАТКОВИХ СТИМУЛІВ У ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проаналізовано наукові дослідження з питань податкового стимулювання малих підприємств. На базі цього аналізу надано пропозиції щодо напрямів розширення засобів податкового стимулювання малих підприємств в Україні з огляду на необхідність забезпечення економічного зростання.

In the article, scientific researches are analyzed on the questions of tax stimulation small enterprises. On the base of this analysis suggestions are given in relation to directions of expansion of facilities of tax stimulation of small enterprises in Ukraine taking into account the necessity of providing of the economy growing.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Податкова система повинна сприяти ефективному здійсненню розширеного відтворення одночасно з формуванням необхідних фінансових ресурсів у частині бюджету. Одним із засобів вирішення такого завдання може бути ефективніше застосування податків з урахуванням їхньої функціональної спрямованості і через те об'єктивно притаманних їм переваг та недоліків. У наших умовах економічного розвитку не можна достатньо виявити особливості деяких податкових інструментів, якими ефективно користуються у розвинених країнах. Наприклад, значно обмежені регульовальні можливості непрямих податків. Так, на Заході за допомогою системи диференційованих ставок ПДВ регулюються доходи заможнішої частини населення. Про недостатнє і неефективне регулювання попиту і споживання за допомогою непрямих податків свідчить переважання на внутрішньому ринку України імпортних товарів над вітчизняними. Та якщо непряме оподаткування у нас має все-таки фіскальний характер об'єктивно йому притаманний, то про першочергову регульовальну спрямованість прямого оподаткування в нашій країні забули, а воно є одним із основних джерел надходжень до бюджету. За період 1995-2005 років, наприклад, податок на прибуток мав коефіцієнт гнучкості відносно ВВП більший за одиницю, що вказує на перевагу його фіскальних ознак. Надмірний податковий тиск на платників податків пригнічує виробництво, торгівлю, інвестування і взагалі будь-яку ділову активність у сфері малого бізнесу, заганяє підприємця в тінь. У такій ситуації, з одного боку, податки не можуть забезпечити бюджет необхідними коштами, а з іншого – вони стають тією силою, яка деструктивно впливає на активізацію підприємництва і взагалі на соціально-економічний розвиток держави. Усе це актуалізує дослідження податкових стимулів підприємств малого бізнесу, їх роль і місце в стабілізації розвитку вітчизняної економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Серед науковців досить гострою є полеміка навколо стимулюючої функції податків. Специфіка її полягає в тому, що існування стимулюючого впливу податків на різні сторони економічної діяльності загалом не заперечують навіть опоненти. Так, П.В. Мельник зауважує, що «дія системи оподаткування одночасно має стимулюючий ефект» [1, с. 148]. Т.Ф. Юткіна констатує, що «оподаткування як сфера розподільчих фінансово-бюджетних відносин несе в собі регулюючу дію з кінцевим ефектом економічного стимулу» [2, с. 92], першочерговим об'єктом такого стимулювання вважає виробництво, але при цьому не визнає стимулюючу функцію як самостійну. Такої ж точки зору дотримується й А.М. Поддєрьогін. Він прямо наголошує на тому, що не згідний до визнання стимулюючої функції: «Порядок обчислення окремих податків та умови їх сплати можуть позитивно впливати на діяльність підприємців у цілому, окрім напрями

їх діяльності. На основі цього робиться спроба наділити податки стимулюючою функцією, але насправді це прояв регульовальної їх функції» [3, с. 6].

Автори [4, 5, 6] вважають стимулюючу функцію підфункцією регулюючої функції. Розкриваючи її зміст, А.В. Бризгалін підкреслює, що «стимулююча підфункція спрямована на підтримку розвитку тих чи інших економічних процесів. Вона реалізується через систему пільг та звільнень» [7, с. 62]. Разом з тим його позиція не є послідовною, бо далі він веде мову вже про стимулюючу функцію, справедливо відмічаючи, що вона «впливає на економічну поведінку суб'єктів більш ніж опосередковано, непрямо, через деякі аспекти мотивації» [7, с. 63]. Справді, інвестиційна та інноваційна активність підприємців не є прямим результатом дії виключно податкових пільг. Вона обумовлена, перш за все потребами розвитку виробництва й розширення бізнесу. Але, як зауважує А.В. Бризгалін, із урахуванням інших чинників «наявність податкових пільг може бути додатковим (але все-таки не основним) аргументом на користь тієї чи іншої діяльності або ділової активності» [7, с. 64].

Стимулюючу функцію як самостійну поряд із регулюючою розглядають інші автори. При цьому, наприклад, М.М. Свердан саме стимулюючу вважає головною і розглядає її як стимул для здійснення підприємницької діяльності [8, с. 28]. Е.А. Алісов підкреслює, що вона створює орієнтири для розвитку або припинення виробництва чи іншої діяльності [9, с. 157; 8]. На думку автора, такий підхід є достатньо переконливим – і регулююча, і стимулююча функції об'єктивно притаманні податкам.

Отже, у сучасній українській науковій літературі присвячено багато праць, які обґрунтовують необхідність посилення уваги в нашій країні до створення сприятливих умов для формування малого бізнесу як бази для становлення середнього класу. Проте в останні роки такі праці переважно констатують дедалі зростаюче відставання України за рівнем економічного розвитку від своїх європейських сусідів, називаючи однією з причин цього недостатній розвиток вітчизняних малих підприємницьких структур. Незважаючи на це пропонується дуже мало конкретних пропозицій, які б стимулювали формування малих підприємств в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Податкове регулювання економічних процесів у державі є складною проблемою, яка уже впродовж двох століть привертає увагу науковців і практиків. Об'єктивною причиною такого зацікавлення є природний зв'язок між економікою й податками, зумовлений тим, що першоджерелом держави є частка доходів, які створюються суб'єктами господарювання у процесі підприємницької діяльності, тобто економіка виступає як база надходжень до бюджету. Але зосередження уваги лише на цьому питанні створює однобічний підхід щодо впливу оподаткування на підприємництво, причому негативний, і призводить до запеклих суперечок між державою та суб'єктами господарювання. Узагальнення світового досвіду податкового стимулювання розвитку малого бізнесу у країнах, що розпочали економічні перетворення дещо швидше, не завжди проходить на належному рівні. Водночас залишаються недостатньо вивченими окремі теоретичні аспекти проблеми.

Мета дослідження. Не треба забувати, що разом зі своєю фіскальною функцією, де податки виступають як наповнювачі бюджету, вони мають великі можливості для регулювання діяльності малого та середнього підприємництва, і саме вивчення таких можливостей є метою цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Окремим питанням є територіальні податкові пільги, виникнення яких базується на принципі податкового суверенітету держави, яка створює свою національну податкову систему. До таких територіальних податкових пільг належать податкові сховища та офшорні зони. Важливим питанням є те, що більшість малих

підприємств України – суб'єкти господарювання, для яких спрощена система оподаткування, в частині використання єдиного податку, зовсім не вигідна. Єдиний вихід – це фіксований податок (лише для малих суб'єктів господарювання) та спеціальний торговий патент (однак він використовувався лише вибірково, зокрема як експеримент у дванадцяти містах України). Постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 826 «Про затвердження переліку територій, на яких у порядку експерименту застосовується спеціальний торговий патент» (з декількома доповненнями) визначено перелік таких територій – це м. Краматорськ Донецької області, Хустський район Закарпатської області, м. Миронівка Київської області, м. Іллічівськ Одеської області, м. Шпола Черкаської області, м. Нова Каховка Херсонської області, м. Велика Ялта, м. Алушта, м. Судак, м. Євпаторія, м. Феодосія, м. Саки, м. Луганськ.

Оскільки в Україні пайближчим часом передбачається широке розповсюдження режимів роботи за спрощеною системою оподаткування, а вдалий експеримент зі спецпатентом незрозуміло чому закінчився і не був продовжений, то актуальність співставлення обох видів оподаткування зростає.

Необхідно звернути увагу на ряд моментів. По-перше, існують обмеження у застосуванні спецпатенту, що передбачені Законом України «Про патентування певних видів підприємницької діяльності», а також особливості застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності.

По-друге, основною особливістю застосування спецпатенту є те, що для його застосування немає принципів відмінностей в обмеженнях між підприємцями – фізичними особами та юридичними особами, в той час, як при застосуванні єдиного податку такі відмінності носять суттєвий характер.

По-третє, особливістю спецпатенту є його вузька сфера застосування, з точки зору видів підприємницької діяльності. Придбання спецпатенту можливе лише тоді, коли підприємцем чи підприємством здійснюється торгівля чи діяльність щодо надання побутових послуг, які увійшли у затверджений Кабінетом Міністрів перелік.

По-четверте, суттєвим аргументом на користь спецпатенту є відсутність обмежень щодо середньоспискової чисельності осіб, які працюють та обсягах діяльності (виручці від реалізації тощо).

По-п'яте, позитивною рисою спецпатенту, в порівнянні з єдиним податком, є відсутність асортиментних обмежень.

По-шосте, привабливість спецпатенту для юридичних осіб пов'язана з відсутністю будь-яких обмежень щодо складу засновників та їх внесків до статутного фонду.

У вреспті-респт, особливістю патенту є поки що територіальна обмеженість його дії. Спробуємо розглянути позитивні та негативні сторони використання спецпатенту, особливості яких наведено в таблиці 1.

Одним із найважливіших питань, що забезпечують привабливість альтернативних способів оподаткування, є спрощений облік господарської діяльності.

Суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи, які могли б придбати спеціальний торговий патент, та їх паймані працівники звільняються від обов'язку ведення обліку доходів і витрат, а юридичні особи – у разі незастосування електронних контрольно-касових апаратів – повинні проводити розрахунки зі споживачами лише з використанням товарно-касових книг.

Зважаючи на наведені вище аргументи, форму оподаткування спецпатентом можна вважати цілком вигідною та прогресивною, яка надала б можливості розвитку підприємствам та приватним підприємцям, які нею користуються.

Запровадження фіксованого податку дало змогу ринковим суб'єктам господарювання вибирати, що вигідніше – сплачувати прибутковий податок за прогресивною шкалою чи

Порівняльна таблиця переваг та недоліків застосування спеціального торгового патенту

Переваги	Недоліки
<p>1. Вартість спеціального патенту для юридичних осіб не пов'язана з результатами господарської діяльності (виручкою від реалізації), а базується лише на середній сумі податків за попередній рік, що замінюється спецпатентом. Тому будь-яке покращення кінцевих результатів діяльності платника (що перевищує рівень інфляції) не призведе до збільшення суми податків.</p> <p>2. Фіксована ставка спецпатенту для усіх платників, період дії якої визначений і відповідає одному рокові, створює гарантовані та відносно стабільні умови господарювання.</p> <p>3. Ставки спецпатенту враховують «стартові умови» платників у залежності від їх місцезнаходження, асортименту товарів чи виду побутових послуг, площі приміщення, що може бути достатньо привабливим для суб'єктів підприємницької діяльності, що мають гірші умови діяльності.</p> <p>4. Для громадян-підприємців привабливою може бути відсутність взаємозв'язку вартості патенту з кількістю найманих працівників.</p>	<p>1. Спецпатент може бути непривабливим для юридичних осіб в тому випадку, коли прогнозується погіршення господарської діяльності підприємства і зниження обсягів виручки.</p> <p>2. Місцеві органи самоуправління є більш вільнішими у питаннях встановлення ставок спецпатенту, що в умовах хронічного бюджетного недофінансування регіонів і недостатнього рівня компетенції економічних служб місцевих органів може призвести до встановлення завищеної вартості спецпатенту (в порівнянні з єдиним податком, котрий більш детально регламентується на загальнодержавному рівні). Відсутність законодавчо встановленої верхньої межі вартості патенту для громадян-підприємців на практиці може призвести до того, що його вартість у ряді випадків може суттєво перевищувати максимальну ставку єдиного податку.</p>

придбати патент. Купуючи патент на фіксований податок, приватний підприємець звільняє свій прибуток від оподаткування більшістю обов'язкових платежів та зборів. Ставка фіксованого податку встановлюється місцевими органами самоврядування. При цьому вартість патенту для торговців, які здійснюють підприємницьку діяльність самостійно, не може бути меншою, ніж 20 грн. і більшою за 100 грн. ну місяць. Крім того, платники фіксованого податку звільняються від ведення обов'язкового обліку прибутків і витрат. Останнє було вирішальним аргументом на користь рішення щодо переходу приватних підприємців на цей вид оподаткування.

Податкові сховища утворюються у двох випадках. У першому випадку країни, що розвиваються, проводять політику залучення іноземного капіталу і встановлюють низькі податки або їх скасовують для імпортного (іноземного) капіталу (Гонконг, Бермудські острови). В іншому – країни надають відносні пільги щодо деяких видів доходів, що обумовлені специфікою внутрішнього податкового законодавства (Люксембург, Швейцарія).

Створення офшорних зон за кордоном передбачає можливість виникнення вільних економічних зон для залучення іноземних інвестицій і широко застосовується в Україні (Сиваш, Яворів, Трускавець). Українське законодавство передбачає запровадження в таких зонах пільгових митних, валютно-фінансових, податкових умов економічної діяльності.

У статті 1007 Проекту Податкового Кодексу України «Встановлення, скасування та використання податкових пільг» підкреслюється, що податкові пільги в Україні можуть бути встановлені шляхом зменшення бази або об'єкта оподаткування, запровадження знижених податкових ставок, зменшення нарахованих сум податків, звільнення від сплати податків окремих категорій платників, надання відтермінування (розстрочення) у сплаті податків.

Розглядаючи засоби податкового стимулювання розвитку малого підприємництва, треба звернути увагу й на необхідність заохочення до розширення стосунків із цим сектором банків та інших підприємств та установ, які мають можливість здійснювати фінан-

сову підтримку малого підприємництва на договірних засадах. Впровадження пільгового оподаткування прибутку комерційних банків, одержаного за рахунок кредитування малих підприємств, передбачалося «Невідкладними заходами щодо прискорення реформ і виведення економіки України з кризи», затвердженими у 1997 році, але до цього часу не реалізоване. На нашу думку, коло осіб, яким можна надавати такого роду пільги, можна розширити, передбачивши їй відповідну систему контролю за цільовим використанням коштів.

Якщо підходити з позицій такої структури механізму стимулювання, то складові податкової системи, які мають вказані ознаки, виступають стимулами активізації підприємницької діяльності. У таблиці 2 нами запропоновано систему засобів податкового стимулювання малого та середнього підприємництва.

Таблиця 2

Система засобів податкового стимулювання підприємництва

Суб'єкти стимулювання	Об'єкти стимулювання	Система засобів податкового стимулювання
1. Великі підприємства 2. Середні підприємства 3. Малі підприємства 4. Приватні підприємці, що діють без створення юридичної особи 5. Фізичні особи	1. Інвестиційна діяльність 2. Виробництво 3. Будівництво 4. Торгівля 5. Сфера послуг 3. Благодійна діяльність 4. Науково-дослідна діяльність	1. Податкова пільга – повне або часткове звільнення суб'єкта від оподаткування; – сплата податку у меншому розмірі; – зменшення податкового тягара аж до нуля; – вилучення з оподаткування певних елементів об'єкта податку, зменшення податкової ставки, застосування цільових податкових пільг, перенесення строку сплати податку на більш пізній термін; – впровадження пільгових режимів оподаткування. 2. Знижки: – віднесення на витрати затрати на ПДДКР. 3. Податковий кредит: – диференціація процентних ставок; – відтермінування платежу; – заміна грошової форми податку натуральною.

Усі засоби стимулювання пропонується об'єднати в дві групи (традиційні та альтернативні), що дозволить більш повно врахувати переваги та недоліки кожної. У складі альтернативних в окрему групу доцільно виділити спеціальні засоби, які застосовуються виключно для суб'єктів малого підприємництва. Разом з тим, для забезпечення реального використання вказаних засобів для стимулювання розвитку малого підприємництва потрібно провести детальне дослідження особливостей кожної із альтернативних систем оподаткування стосовно традиційної.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження тенденцій розвитку малих підприємств показало, що через відсутність в Україні сприятливого середовища, малому бізнесу за кількісним складом, чисельністю зайнятих, обсягами та ефективністю діяльності не вдалося досягти рівня «критичної ваги», достатнього для повного розкриття його внутрішнього потенціалу. Підвищення ролі малого підприємництва в суспільстві потребує реалізації комплексу заходів щодо його державної підтримки, у першу чергу, впровадження системи пільгового оподаткування його діяльності.

Економічна сутність податків найповніше розкривається через фіскальну, регулюючу, стимулюючу, соціальну та контрольну функції. Вони присутні в кожному податку. Разом з тим, залежно від структури податкового механізму окремим податкам може бути надана

можливість переважного виявлення тої чи іншої властивості. Підвищення стимулюючого впливу податків на діяльність суб'єктів малого підприємництва потребує уточнення змісту регулюючої та стимулюючої функцій податків. Перша з них виявляється в підпорядкуванні поведінки економічних суб'єктів цілям державної економічної політики за допомогою встановлення та зміни єдиних для всіх правил оподаткування, а друга – в спонуканні до активізації діяльності окремих груп економічних суб'єктів, які в силу своєї специфіки за будь-якого спрямування економічної політики потребують державної підтримки через створення для них сприятливого податкового клімату.

Реалізація стимулюючої функції податків у сучасних економічних умовах здійснюється через застосування певної комбінації елементів податкового механізму, які у своїй сукупності складають систему засобів податкового стимулювання. У числі таких засобів основну роль відіграє податкова пільга. Система засобів податкового стимулювання малого підприємництва повинна включати засоби, притаманні як традиційній системі оподаткування, так і альтернативним, які застосовуються виключно для суб'єктів малого підприємництва. Це дозволить забезпечити комплексний підхід до практичної розбудови системи стимулюючого оподаткування малого бізнесу.

Отже, певні механізми здійснення податкового стимулювання економічного розвитку в Україні існують, однак їх використання є вкрай неефективним. Це пов'язане з частою зміною орієнтирів податкової політики (коли практика широкого використання пільг змінюється повним їх запереченням) та появою несприятливих економічних умов, що зводять нанівець стимулюючий вплив податків на економіку.

Література

1. Мельник П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. – Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.
2. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 429 с.
3. Поддєрьогін А.М. Податкова система України на шляху розвитку // Фінанси України. – 2001. – № 11. – С. 3-11.
4. Миляков Н.В. Налоги и налогообложение: Курс лекций. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 348 с.
5. Налоги, налогообложение и налоговое законодательство. 2-е изд. / Под ред. Евстигнеева Е.Н. – СПб: Питер, 2001. – 336 с.
6. Налоги: учеб. пособие / В.В. Буряковский, В.Я. Кармазин, С.В. Каламбет, О.А. Водолаская; Под ред. В.В. Буряковского. – Днепропетровск: Пороги, 1998. – 614 с.
7. Налоги и налоговое право / Под ред. А.В. Брызгалина. – М: Аналітика-Пресс, 1998. – 608 с.
8. Свердан М.М. Ефективність оподаткування в умовах ринкової економіки // Фінанси України. – 2000. – № 7. – С. 27-33.
9. Алисов Е.А. Финансовое право Украины. Учебное пособие. – Х.: фирма «Эспада», 2000. – 288 с.